

Tinkamiausių Lietuvos sąlygomis greito poveikio žemės ūkio ekonominio atsparumo didinimo priemonių nustatymas COVID-19 pandemijos padarinių mažinimui

Covid-19 pandemija itin smarkiai paveikė pasaulio vystymąsi. Pasaulinė recesija yra didžiausia nuo Didžiosios recesijos laikų, smarkiai viršijanti 2008-2009 pasaulinės finansų krizės padarinius (McKibbin & Fernando, 2020). Buvo pristabdyti tokie svarbūs pasaulio vystymosi procesai kaip skurdo mažinimas (Henry, 2020), socialinis nestabilumas besivystančiose šalyse pasiekė pavojingą demokratijai lygį (Willy ir kt., 2020), visuminė paklausa susitraukė visuose pasaulio regionuose (Dev ir Sengupta, 2020). Galimybės aprūpinti gyventojus įvairiu ir maistingu maistu tapo ribotos, kas labiausiai pasijautė skurdesniuose pasaulio regionuose (Otekinrin ir kt., 2020). Šių iššūkių paastrėjimas atkreipė papildomą dėmesį į žemės ūkį, kuris taip pat nukentėjo nuo Covid-19 pandemijos ir šio poveikio pasekmės yra jaučiamos visų kaimiškųjų regionų mastu (Ayanlade ir Radeny, 2020). Gamybos veiksnių (darbo jėgos migracijos suvaržymai, trąšų tiekimo sutrikimai ir pan.) trūkumas sutrikdė įprastines žemės ūkio veiklas (Pu ir Zhong, 2020), įprastiniai žemės ūkio produktų realizacijos kanalai buvo ženkliai sutrikdyti arba visiškai nustojo egzistuoti (Hart ir kt., 2020), kilo reali grėsmė ir visuotinai priimtiems Jungtinių Tautų tvaraus vystymosi tikslams bei jų įgyvendinimui žemės ūkyje (Stephens ir kt., 2020). Vertinant krizės mastą bei poveikį žemės ūkiui atlikta nemažai mokslinių tyrimų. Pastebėta, jog palyginus gamtines nelaimes ir jų sukeltą poveikį žemės ūkiui (pvz. sausros) bei žmonijos sukeltas krizes (pvz. Covid-19) pastarųjų neigiamas poveikis žemės ūkiui yra ženkliai didesnis (Mishra, Bruno & Zilberman, 2020), mat Covid-19 pandemija žemės ūkyje vienu metu ženkliai sumažino investicinę gražą (Lawley, 2020), sutrikdė tiek gamybos veiksnių, tiek ir žemės ūkio produkcijos tiekimo grandines (Barichello, 2020), sumažino kooperacijos lygį (Darma, Wijaya ir Darma, 2020), neigiamai paveikė žemės ūkio studijas (Thapa ir kt., 2020). Visa tai sukėlė pagrįstą nerimą dėl apsirūpinimo maistu saugumo bei tvarumo (Laborde ir kt., 2020; Swinnen ir McDermott, 2020). Jis buvo tiriamas tiek valstybių (Erokhin ir Gao, 2020), tiek regionų (Adhikari ir kt., 2020), tiek namų ūkių lygmeniu (Devereux, Bene ir Hoddinott, 2020). Žemės ūkis buvo kaltinamas tuo, jog ne tik kad perduoda ekonomikos šokus į susijusius ekonomikos sektorius, bet ir juos sustiprina pandemijos metu (Kumar ir kt., 2020), tačiau šis požiūris buvo užginčytas Zhang ir kt. (2020) teigiančių, jog krizės metu žemės ūkis tiesiog pasiduoda bendroms tendencijoms, tačiau jokia būdu nesustiprina neigiamo krizės poveikio šalies ūkiui. Tiesa, yra ir kitų nuomonių, teigiančių, jog pasaulinė pajamų nelygybė Covid-19 pandemijos metu padidėjo todėl kad nebuvo užtikrinta proporcinga prieiga prie žemės ūkio produkcijos visiems gyventojams (Pereira ir Oliveira, 2020; Diao ir Mahrt, 2020). Prieštaringi mokslininkų atradimai ir Covid-19 pandemijos įtakos šešėlinės ekonomikos mastams žemės ūkyje tematika. Nors Arsene ir kt. (2020) teigia nustatę reikšmingai išaugus šešėlinės ekonomikos mastams žemės ūkyje, Crush ir Si (2020) tai paneigė apeliuodami į tai, jog sumažinus sezoninių darbuotojų srautus, apribojus maisto produktų prekybą turgavietėse ir kitose lauko prekybos vietose šešėlinės ekonomikos lygis žemės ūkyje ir maisto gamyboje turėjo sumažėti.

Detaliau analizuojant Covid-19 pandemijos padarinius žemės ūkiui pasaulyje pastebėta, jog pandemija paveikė tiek biržines, tiek didmenines, tiek mažmenines maisto produktų kainas (Gu ir Wang, 2020). Ženklius skirtumai nustatyti tarp greitai gendančių ir ilgalaikio vartojimo maisto produktų kainų (Varshney, Roy ir Meenakshi, 2020), kas indikuoja panikos įtaką vartotojų apsipirkimo motyvuose siekiant užpildyti savo produktų atsargas ilgai negendančiais maisto produktais. Toks nepagrįstas kainų šuolis ne tik paskatino naujų sudėtingesnių finansinių maisto kainų reguliavimo mechanizmų kūrimą (Gu ir Wang, 2020), ar papildomų rizikos valdymo mechanizmų diegimą (Ker, 2020) bet ir privertė kai kurių šalių vyriausybes imtis mažmeninių maisto kainų reguliavimo vaidmens (Rozaki, 2020).

Covid-19 pandemija taip pat atskleidė itin didelę išsivysčiusių šalių, orientavusių savo ekonomikas į aukštos pridėtinės vertės produktų gamybą, priklausomybę nuo maisto produktų tiekimo iš trečiųjų šalių (Kerr, 2020). Siekiant įvertinti maisto produktų tiekimo grandinių jautrumą išorės rizikoms Covid-19 pandemijos metu, buvo pasiūlyti įvairūs nauji tiekimo grandinės analizės būdai (Mukhamedjanova, 2020). Morton (2020) siūlo maisto produktų tiekimo grandinės rizikas vertinti tais pačiais modeliais, kurie buvo pritaikyti maisto produktų tiekimo grandinių analizei Afrikoje ŽIV pandemijos metu. Cardwell ir Ghazalian (2020) mano, jog tarptautinės organizacijos turėtų imti koordinacinio vaidmens užtikrinant nepertraukiamą maisto produktų tiekimą pandemijos sąlygomis. Ir nors šis būdas leistų sumažinti maisto tiekimo pertrūkių riziką mažiausiai išsivysčiusiose šalyse (Baudron ir Liegeois, 2020), tai nėra priimtina didžiosioms pasaulio valstybėms dėl pernelyg didelės suvereniteto dalies delegavimo tarptautinių institucijų kompetencijai (Glencross, 2020). Maisto tiekimo trikdžių problemą siūloma spręsti tiek didinant maisto rezervus valstybių (Workie ir kt., 2020), tiek namų ūkių lygmeniu (Huss ir kt., 2020). Toliau nuo vartotojų esantys maisto produktų distribucijos centrai taip yra vertinami kaip viena iš silpniausių maisto produktų tiekimo grandinės grandžių (Paulo Farias ir De Araujo, 2020), kurių veiklos sutrikdymas iškart paveiktų didelę populiacijos dalį (Singh ir kt., 2020). Siekiant to išvengti, pandemijos metu kuo trumpesnis maisto produktų kelias nuo saugojimo vietos iki vartotojų yra rekomenduotinas (Zhou, Han ir Wang, 2020).

Nemažą vaidmenį neigiamoms Covid-19 pandemijos pasekmėms žemės ūkyje suvaidino kvalifikuotų darbuotojų pirminiame ekonomikos sektoriuje trūkumas (Beatty ir kt., 2020). Balwinder-Singh ir kt. (2020 m.) nustatė, jog darbuotojų trūkumas derliaus nuėmimo metu žemės ūkio sektoriuje, sukeltas tiesioginių ar netiesioginių Covid-19 pandemijos pasekmių sukuria grandininę reakciją ir priveda prie darbuotojų trūkumo visame maisto gamybos bei tiekimo sektoriuje. Šios išvados iš dalies sutampa su Kumar (2020) prielaidomis apie žemės ūkio, kaip ekonominių šokių perdavėjo vaidmenį ekonomikoje. Covid-19 sukeltas profesinio streso padidėjimo lygis žemės ūkio darbuotojų tarpe neigiamai veikia jų produktyvumą, o kartu su kitomis neigiamomis Covid-19 pandemijos pasekmėmis, tai priveda prie ženkliai prastesnių nei tikėtasi sektoriaus rezultatų (Prasad ir Vaidya, 2020). Įvesti griežti darbuotojų migracijos ribojimai sumažino auginamų žemės ūkio kultūrų įvairovę (Cortignani, Carulli ir Dono, 2020). Darbuotojų trūkumas žemės ūkyje buvo paskatintas ir nepakankamo socialinės apsaugos lygio, asmeninės medicininės apsaugos priemonių trūkumo (Handal ir kt., 2020; Bochtis ir kt., 2020), kas inicijavo netgi siūlymus dalį rankų darbo žemės ūkyje pakeisti robotais (Mitaritonna ir Ragot, 2020).

Kita neigiamų Covid-19 pandemijos pasekmių grupė yra susijusi su suintensyvėjusiu žemės ūkio naudmenų eksploatavimu, kurio didžiausios neigiamos pasekmės bus juntamos ateityje (Roe ir kt., 2020). Siekiant užtikrinti pakankamą maisto produktų lygį imta toleruoti didesnius trąšų bei kitų chemikatų kiekius žemės ūkyje. Ši tendencija ypač akivaizdi tapo besivystančiose šalyse (Goeb, Boughton ir Maredia, 2020). Tikėtina, jog tai prives prie dar greitesnės dirvos erozijos ir sukels ženkliai didesnių apsirūpinimo maistu problemų ateityje (Lal, 2020).

Į ateitį nukreiptų pokyčių žemės ūkyje, sukeltų Covid-19 pandemijos, galima išvelgti ne tik žemės ūkio naudmenų eksploatavimo srityje. Buvo pastebėti ir pirkėjų pokyčiai įsigyjant ir vartojant maisto produktus (Butu ir kt., 2020) kai nemaža dalis kasdienių receptų, reikalaujančių šviežių daržovių buvo modifikuoti įtraukiant daugiau konservuotų produktų (Avram, 2020). Svarbiausia yra tai, jog yra teigiama, kad nors ir ne visa apimti, tačiau nemažai priverstinai modifikuotų receptūrų tapo priimtinos vartotojams, tad tikėtina, jog bus taikomos ir ateityje, mažinant šviežių daržovių poreikį, taigi ir auginamų vietinių žemės ūkio kultūrų portfelį. Elgsenos pokyčiai stebimi ir pačių ūkininkų tarpe. Dėl Covid -19 pandemijos susidūrę su sunkumais realizuojant užaugintos maisto produkcijos kiekius, ūkininkai ateityje persvarstys auginamų maisto produktų plotus, tikėtina juos sumažins siekdami išvengti nuostolių ateityje įvykus tam tikriems panašioms paklausos šokams (Timilsina ir kt., 2020). Tai gali padidinti apsirūpinimo maistu iššūkius ateityje ar bent jau būti atspindėta padidėjusiose mažmeninėse maisto produktų kainos, kas vėlgi neigiamai veiktų apsirūpinimą maistu namų ūkių lygyje mažiausiai išsivysčiusiose šalyse.

Kaip vienas iš universaliausių būdų, padedančių spręsti kone visas esmines Covid-19 pandemijos sukeltas pasekmes žemės ūkiui, bei išvengti skausmingų padarinių ateityje ištikus panašioms tiek pasiūlos, tiek paklausos krizėms laikytinas žemės ūkio ekonominio atsparumo didinimas (Bene, 2020; Worstell, 2020). Tyrimai šia tematika atliekami tiek regioniniu lygiu, laikant kad koordinuotas keleto kaimyninių šalių atsakas yra ženkliai efektyvesnis (Farrell ir kt., 2020) lyginant su pavieniais atskirų valstybių veiksmais. Toks požiūris prieštarauja daugumos valstybių veiksmais valdant krizės padarinius, kuomet dauguma valstybių uždarė savo sienas, arba bent jau ženkliai apribojo judėjimą per jas bei priėmė daug vienašališkų veiksmų krizei valdyti. Tai buvo būdinga netgi tokiems intensyvaus ekonominio kooperavimosi blokams kaip ES (Marin, 2020). Suprasdami, jog ne visuomet pavyksta koordinuoti valstybių veiksmus krizių akivaizdoje, mokslininkai siūlo įvairius būdus žemės ūkio ekonominio atsparumo didinimui tiek valstybių (Traore ir kt., 2020), tiek valstybių provincijų (Jin, Huang & Waibel, 2020) lygmeniu. Žemės ūkio ekonominio atsparumo apibrėžimas buvo išplėsta, papildant jį įvairiais rinkodaros, logistikos ir prekybos aspektais (Lioutas ir Charatsiri, 2020; Amjath-Babu ir kt., 2020) taip pakeliant ekonominį atsparumą iki koncepcijos lygmens (Heck ir kt., 2020). Sekant šia moksline kryptimi, pabrėžiančia ekonominio atsparumo koncepcijos universalumą spręsti esminius Covid-19 pandemijos sukeltus padarinius žemės ūkiui, buvo suformuluotas šio mokslinio projekto **tikslas**: išskirti ir pasiūlyti efektyviausias greito poveikio priemones Lietuvos žemės ūkio sektoriaus ekonominio atsparumo didinimui bei sumodeliuoti šių priemonių poveikio scenarijus COVID-19 pandemijos sukeltų pasekmių kontekste. Tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Remiantis išsamia mokslinės bei administracinės – normatyvinės literatūros analize išskirti pasaulyje pažangiausias greito poveikio žemės ūkio ekonominio atsparumo didinimo priemonės.
2. Atlikti ekspertų interviu, siekiant nustatyti tinkamiausias Lietuvos sąlygoms greito poveikio žemės ūkio ekonominio atsparumo didinimo priemonės iš literatūros apžvalgos generuoto sąrašo.
3. Atlikti ekonometrinių parinktų greito poveikio intervencinių priemonių poveikio modeliavimą, siekiant nustatyti galimus šių priemonių poveikio scenarijus COVID-19 pandemijos sukeltų pasekmių kontekste.
4. Pateikti rekomendacijas Lietuvos žemės ūkio sektoriaus ekonominiam atsparumui didinti.

Atlikto tyrimo išvados ir rekomendacijos

Siekiant identifikuoti intervencines priemones, efektyviausiai mažinančias neigiamus COVID-19 pandemijos padarinius Lietuvos žemės ūkio sektoriuje bei didinančias sektoriaus atsparumą krizėms ateityje, buvo laikomasi daugiakriterinio požiūrio, kurį nulėmė atsparumo fenomeno daugialypiškumas.

Išanalizavus mokslinius požiūrius į ekonominio atsparumo sampratą žemės ūkio sektoriaus kontekste, pasirinkta žemės ūkio sektoriaus atsparumą vertinti per pagrindinių šio sektoriaus atliekamų funkcijų prizmę. Tyrime nagrinėtas ekonominis sektoriaus atsparumas, fokusuojamasi į viešųjų gėrybių teikimą – gebėjimą gyventojus aprūpinti maistu prieinamomis kainomis, gebėjimą užtikrinti ūkių gyvybingumą bei kokybiškas darbo vietas, - neatsižvelgiant į sektoriaus viešųjų gėrybių teikimą. Įvertinus galimus analizuojamo ūkio sektoriaus specifiškumą, buvo parinkti rodikliai, geriausiai atspindintys žemės ūkio sektoriaus funkcijų tęstinumą. Gebėjimo gyventojus aprūpinti maistu prieinamomis kainomis vertinimui parinkti rodikliai: apsirūpinimas vietine žemės ūkio produkcija ir žemės ūkio produktų vidutinė mažmeninė kaina. Gebėjimo užtikrinti ūkių gyvybingumą vertinimui parinkti rodikliai: ūkių pelningumas; ūkių mokumas; ūkių prieinamumas prie kreditų. Gebėjimo žemės ūkio sektoriuje išlaikyti kokybiškas darbo vietas ir jas kurti vertinimui parinkti rodikliai: sutartinių darbuotojų skaičius žemės ūkyje ir vidutinis darbo užmokestis žemės ūkyje.

Tyrimo metu, vertinant COVID-19 krizės įtaką žemės ūkio sektoriui, nustatyta, kad didelės įtakos nei žemės ūkio produkcijos supirkimo kainoms, nei supirkimo kiekiams COVID-19 krizė neturėjo. Gamybos priemonių kainos taip pat ryškiai neaugo, kai kurių net mažėjo, išskyrus veterinarijos paslaugas, kurios santykinai smarkiai išaugo.

Tyrimo metu, siekiant įvertinti tiek atskirų funkcijų, tiek bendro žemės ūkio atsparumo Lietuvoje lygį buvo sukurtas ir apskaičiuotas atsparumo indeksas iš 3-jų pagal subindeksų, atspindinčių atskiras funkcijas. Indeksų analizė parodė, kad bendras žemės ūkio sektoriaus atsparumas Lietuvoje mažėja.

Intervencinės priemonės Lietuvos žemės ūkio atsparumui didinti nustatytos, atlikus šalies žemės ūkio sektoriaus silpnųjų analizę, remiantis Europos Sąjungoje ir Lietuvoje žemės ūkio sektoriuje taikomų intervencinių priemonių patirtimi. Nustatyta 16 Lietuvoje žemės ūkio atsparumo didinimui COVID-19 pandemijos sąlygomis taikomų intervencinių priemonių, bei pasiūlytos septynios naujos priemonės.

Žemės ūkio atsparumo didinimui COVID-19 pandemijos sąlygomis Lietuvoje taikomų intervencinių priemonių analizė atskleidė, kad Lietuvoje parengtas ir taikomas įvairalypis žemės ūkio atsparumo didinimui COVID-19 pandemijos sąlygomis taikomų intervencinių priemonių paketas. Jame derinamos greito ir ilgalaikio poveikio priemonės. Intervencinių priemonių pakete dominuoja finansinės paramos priemonės, mažiau teisinių ir žmogiškųjų išteklių ugdymo priemonių.

Siekiant greitai reaguoti į krizę, norint išvengti globalių pavojų, nustatant efektyviausius politikos priemonių rinkinius žemės ūkio sektoriaus atsparumui didinti ir kad būtų užtikrinta, jog bus pasiekti tiek politikos tikslai, tiek racionaliai naudojami viešieji finansiniai ištekliai, buvo surinkti ekspertų įvertinimai dėl galimo žemės ūkio politikos priemonių poveikio ir efektyvumo žemės ūkio sektoriaus atsparumo užtikrinimo kontekste. Ekspertų įvertinimai buvo gauti parengus ir išplatinus apklausos anketą. Penkiolikos ne mažiau kaip dešimties metų patirtį žemės ūkio produkcijos gamyboje arba moksle arba valdyme turinčių ekspertų buvo prašoma įvertinti 1. žemės ūkio funkcijas pagal svarbą Lietuvos žemės ūkiui, 2. rodiklius pagal svarbą atitinkamos žemės ūkio funkcijos vertinimui, 3. kaip COVID-19 krizė (I banga) paveikė Lietuvos žemės ūkį, 4. kaip pateikiamos valstybės intervencinės priemonės gali paveikti analizuojamus žemės ūkio sektoriaus rodiklius COVID-19 ir kitų krizių sąlygomis, 5. šiuo metu taikomų priemonių veiksmingumą COVID-19 sąlygomis.

Žemės ūkio atsparumo didinimui COVID-19 pandemijos sąlygomis taikomų intervencinių priemonių veiksmingumo vertinimas, remiantis ekspertų apklausa, parodė, kad tiek žemės ūkio, tiek valdžios, tiek mokslo ekspertų vertinimas dėl labiausiai veiksmingų intervencinių priemonių sutampa. Ekspertų nuomone, veiksmingiausios yra greito poveikio priemonės, kurių intervencinis poveikis yra nukreiptas į esamame laike besiformuojančių pandemijos sukeltų padarinių skubų sprendimą (kreditų garantijos, paskolų palūkanų dengimas, garantinės įmokos už paskolas kompensavimas, parama investicijoms). Visi ekspertai taip pat vieningai sutaria dėl menko veiksmingumo tokių žemės ūkio atsparumo COVID-19 pandemijos sąlygomis didinimo priemonių kaip parama smulkių ūkių plėtrai, parama jaunųjų ūkininkų įsikūrimui, parama skirta rinkai organizuoti (parama žemės ūkio ir maisto produktų rezervų kūrimui, žemės ūkio ir maisto produktų intervenciniai pirkimai, parama žemės ūkio ir maisto produktų privačiam saugojimui).

Politinės priemonės (tiek esamos, tiek naujos) buvo vertinamos atsižvelgiant į gebėjimą gyventojus aprūpinti maistu prieinamomis kainomis, gebėjimą užtikrinti ūkių gyvybingumą bei gebėjimą žemės ūkio sektoriuje išlaikyti kokybiškas darbo vietas ir jas kurti. Pirmiausia, remiantis ekspertų žiniomis, buvo įvertinti funkcijų bei jų vertinimo kriterijų svoriai. Tada ekspertai pateikė intervencinių priemonių poveikio žemės ūkio atsparumo rodikliams vertinimą. ES parama investicijoms supaprastintomis sąlygomis ir priemonės, susijusios su kreditų prieinamumu, pasirodė esančios efektyviausios priemonės, siekiant padidinti žemės ūkio atsparumą COVID-19 pandemijai.

Siekiant įvertinti politikos priemonių ekonominę efektyvumą, taip pat buvo išanalizuotos išlaidos, susijusios su politikos priemonių įgyvendinimu. Pastaruoju atveju priemonės, kuriomis remiamasi patobulintomis administracinėmis procedūromis, pasirodė esančios ekonomiškai efektyviausios, nes joms nereikia rimtų finansinių išlaidų. Tokios intervencinės priemonės apima sąlygų nepertraukiamam maisto produktų eksportui ir importui sudarymą, organizuojant maisto produktų tiekimo koridorius, vietinės produkcijos pirkimo skatinimą, koreguojant viešuosius pirkimus, mokėjimo už superkamą produkciją atidėjimo terminų sutrumpinimą.

Siekiant patikrinti rezultatų patikimumą dėl svorio priskyrimo kriterijams variacijų buvo atliktas Monte Carlo modeliavimas. Visumoje, atsižvelgiant į politikos priemonių veiksmingumą, ekspertų

ir atsitiktinai sugeneruoti įvertinimai gerai sutampa. Todėl ekspertų nuomonė dėl kriterijų svorių nesukėlė reikšmingų skirtumų priemonių rangavime.

Rekomendacijos tolimesniems tyrimams

Šis tyrimas turi tam tikrus apribojimus, kuriuos galima išspręsti atliekant būsimus tyrimus. Pavyzdžiui, neraiškiosios logikos duomenys gali būti naudojami būsimiems tyrimams, siekiant detalesnės neapibrėžties analizės. Objektīvūs ir subjektīvūs duomenys gali būti derinami siekiant užtikrinti didesnę pasitikėjimą gautais priemonių vertinimo rezultatais. Šiame darbe buvo leidžiami kriterijų svorio svyravimai. Atliekant tolesnę analizę, gali būti siekiama atskleisti sprendimų matricos svyravimų poveikį t. y. tokiu būdu įvertinti politikos priemonių poveikį tam tikriems žemės ūkio atsparumo rodikliams.

Rekomendacijos politikos formuotojams ir įgyvendintojams

Vyriausybė, esant pakankamai finansinių išteklių, pandemijų sąlygomis galėtų visų pirma: 1. visą Europos Sąjungos paramą investicijoms pradėti teikti supaprastintomis sąlygomis, 2. užtikrinti susietųjų tiesioginių išmokų mokėjimo tęstinumą, 3. teikti kreditų garantijas, 4. kompensuoti garantines įmokas už paskolas, 5. dengti paskolų palūkanas, 6. organizuoti mokymus ir teikti konsultacijas, 7. pagal galimybes diplomatinio lygiu sudaryti sąlygas nepertraukiamam maisto produktų eksportui ir importui, organizuojant maisto produktų tiekimo koridorius, 8. pradėti skatinti vietinės produkcijos pirkimą, koreguojant viešuosius pirkimus, 9. pradėti kompensuoti dalį darbo užmokesčio žemės ūkio produkcijos gamintojų darbuotojams, 10. teikti tiesiogines dotacijas dėl COVID-19 ar kitų pandemijų sukeltų padarinių.

Kita vertus, dalis šių priemonių yra labai brangios ir esant ribotiems viešiesiems finansiniams ištekliams, rekomenduojama visų pirma įgyvendinti tas paramos priemones, kurios turi didesnę nei vidutinę poveikį žemės ūkio atsparumui ir kartu aukštą ekonominį efektyvumą. Taigi, visų pirma turėtų būti 1. pagal galimybes diplomatinio lygiu sudaromos sąlygos nepertraukiamam maisto produktų eksportui ir importui, organizuojant maisto produktų tiekimo koridorius, 2. pradėtas skatinti vietinės produkcijos pirkimas, koreguojant viešuosius pirkimus, 3. teikiamos kreditų garantijos, 4. dengiamos paskolų palūkanos, 5. kompensuojamos garantinės įmokos už paskolas. Taip pat turėtų būti įgyvendinamos ir tos nors ir žemo ekonominio efektyvumo, valdant COVID-19 pandemijos sukeltus padarinius žemės ūkiui, priemonės dėl kurių įgyvendinimo ilgoju laikotarpiu jau yra susiderėta su Europos Sąjunga ir jokios papildomos korekcijos negalimos. Tokia iš jau paminėtų priemonių būtų „Susietosios tiesioginės išmokos“.

Esant viešųjų finansinių išteklių stygiui, viešosios politikos formuotojai turėtų įgyvendinti priemones, kurių ekonominis efektyvumas yra didžiausias iš esmės dėl to, kad tai priemonės nereikalaujančios finansinių išteklių, bet kartu turinčios ir didesnę nei vidutinę poveikį žemės ūkio atsparumui. Tai visų pirma: 1. pagal galimybes diplomatinio lygiu sudaromos sąlygos nepertraukiamam maisto produktų eksportui ir importui, organizuojant maisto produktų tiekimo koridorius, 2. pradėtas skatinti vietinės produkcijos pirkimas, koreguojant viešuosius pirkimus, 3. pradėtas taikyti mokėjimo už superkamą produkciją atidėjimo terminų trumpinimas. Kitos nereikalaujančios finansinių išteklių priemonės: „Prioriteto suteikimas jauniems ūkininkams, įsigyjant ir/ar nuomojant žemės ūkio paskirties žemę“ (nauja), „Didesnio maisto rezervo užtikrinimas arčiau vartotojų“ (nauja), „Parama žemės ūkio ir maisto produktų rezervų kaupimui“, ekspertų

vertinimu, turėtų labai mažą poveikį žemės ūkio atsparumui, todėl, siekiant tęsti jų įgyvendinimą, svarstyтина alternatyva - jų įgyvendinimo mechanizmo tobulinimas.

Politikos priemonės, tokios kaip Europos Sąjungos parama verslo pradžiai kaimo vietovėse, kooperacijos skatinimas, Europos Sąjungos parama žemės ūkio ir maisto produktų privačiam saugojimui, pasėlių/gyvūnų draudimo įmokos kompensavimas, ekspertų vertinimu, darančios poveikį žemės ūkio atsparumui, kuris artimas vidutiniam ir pasižyminčios pakankamai reikšmingu ekonominiu efektyvumu, bet nepakankamai veiksmingos turėtų būti toliau analizuojamos ir ieškoma galimybių padidinti jų veiksmingumą. Tai galima pasiekti tiek, keičiant paramos gavimo sąlygas, tiek skiriant daugiau dėmesio komunikacijai su žemės ūkio produkcijos gamintojais dėl jų įgyvendinimo.

Tyrimo metu žemiausius vertinimus surinkusių paramos priemonių tokių kaip Europos Sąjungos parama smulkių ūkių plėtrai, Europos Sąjungos parama jaunųjų ūkininkų įsikūrimui, Europos Sąjungos parama trumpoms tiekimo grandinėms ir vietos rinkoms skatinti vietos lygmeniu, parama Savitarpio pagalbos fondo įkūrimui ir veiklai, žemės ūkio ir maisto produktų intervenciniai pirkimai, įgyvendinimo sąlygos, siekiant jų didesnio poveikio žemės ūkio atsparumo padidinimui, galėtų būti ženkliai koreguojamos arba jų įgyvendinimo atsisakoma, joms skirtus finansinius išteklius perskirstant didžiausią poveikį turinčioms priemonėms įgyvendinti.